

12. Fonologie

H. van der Hulst en M. van Oostendorp

1. Handboek

Booij (1995) is een handboek over de fonologie van het Nederlands, dat (vrijwel) alle onderwerpen behandelt die in de afgelopen decennia aan de orde zijn geweest, zowel op woord- als op zinsniveau. Het boek geeft een compendium van feiten en een consistente analyse. Het bevat bovendien een grote hoeveelheid literatuurverwijzingen.

2. Inleidingen

Een recente algemene inleiding ontbreekt. Trommelen en Zonneveld (1989) geven een heldere inleiding in de klemtoontheorie van het Nederlands, waarbij ook enkele gerelateerde kwesties zoals klinkerlengte en de relatie met de morfologie aan de orde komen. Neijt (1991) is een overzicht van de belangrijkste kwesties, met ook aandacht voor de spelling. Nog iets ouder zijn Booij (1981) en Trommelen en Zonneveld (1979). Nog steeds bruikbaar vanwege de interessante observaties zijn Van den Berg (1978) en vooral Cohen et al. (1961). Zonneveld (1980) is een verzameling artikelen over de fonologie van het Nederlands.

Rietveld en Van Heuven (1997) is een uitgebreide Nederlandstalige inleiding in de fonetiek met veel voorbeelden uit het Nederlands; ook de relatie met (onder andere) de fonologie komt tamelijk uitvoerig aan de orde. Nooteboom en Cohen (1984) is iets beknopter en gedeeltelijk verouderd.

3. Tijdschriften

In *Nederlandse taalkunde*, *Leuvense bijdragen*, *Tabu en Taal en tongval* verschijnen met zekere regelmaat bijdragen over de fonologie van het Nederlands.

- kenburg, P.G.J. van (1975): *Het Glossarium Harlemense. Een lexicologische bijdrage tot de studie van de Middelnederlandse lexicografie*. 's-Gravenhage, 1975.
- kenburg, P.G.J. van (1981): *Een glossarium van zeventiende-eeuws Nederlands*. Groningen, 1981.
- kenburg, P.G.J. van (1983): *Johan Hendrik van Dale en zijn opvolgers*. Utrecht, 1983.
- kenburg, P.G.J. van (1984): *Van woordenlijst tot woordenboek. Inleiding tot de geschiedenis van woordenboeken van het Nederlands*. Leiden, 1984.
- kenburg, P.G.J. van (1989): *Taal van het journaal. Een moment-opname van hedendaags Nederlands*. Leersum, 1989.
- kenburg, P.G.J. van (1991): *Groot synoniemenwoordenboek*. Utrecht, 1991.
- kenburg, P.G.J. van (1997): *Vloeken. Een cultuurbepaalde reactie op woede, irritatie en frustratie*. 's-Gravenhage, 1997.
- ensén, B. (1993): *Practical lexicography. Principles and methods of dictionary-making*. Oxford, 1993.
- eiessen, S., L. Gehlen en J. Vromans (1994): *Woordenboek voor correct taalgebruik*. Leuven, 1994.
- orm, M.C. van den (1991): *Wij melden u den nieuwen tijd. Een beschouwing van het woordgebruik van de Nederlandse nationaal-socialisten*. 's-Gravenhage, 1991.
- orm, M.C. van den (1993): *Leeswoordenboeken*. In: *De nieuwe taalgids* 86 (1993), blz. 206-211.
- orm, M.C. van den, W.J.J. Pijnenburg, J.A. van Leuvensteijn en J.M. van der Horst (red.) (1997): *Geschiedenis van de Nederlandse taal*. Amsterdam, 1997.
- ornier, J. (1988): *Précis de lexicologie anglaise*. Parijs, 1988.
- 'andeweghe, W. (1992): *Perspectivische evaluatie in het Nederlands. De partikels van de afnog/pas-groep*. Gent, 1992.
- 'een, P. van, en N. van der Sijs (1997): *Etymologisch woordenboek. De herkomst van onze woorden*. Utrecht, 1997.
- 'erdam, J. en C.H. Ebbinge Wubben (1932): *Middelnederlandsch handwoordenboek*. 's-Gravenhage, 1932.
- 'erdam, J., E. Verwijs en F. Stoett (1885-1929): *Middelnederlandsch woordenboek*. 's-Gravenhage, 1885-1929.
- 'erkuyll, H. (1998): *Stereotyping, prototyping, and figurative use: Towards a proper semantic analysis*. Preprint. Utrecht, 1998.
- 'erschueren (1996): *F. Claes, Verschuieren groot encyclopedisch woordenboek*. Antwerpen, 1996.
- Verstraten, L. (1992): *Vaste verbindingen. Een lexicologische studie vanuit cognitief-semantisch perspectief naar fraseologismen in het Nederlands*. Proefschrift R.U. Leiden.
- Voort van der Kleij, J. van der (1983): *Verdam Middelnederlandsch handwoordenboek*. Supplement. Leiden, 1983.
- Vries, J. de, en F. de Tollenaere (1997): *Etymologisch woordenboek*. Utrecht, 1997.
- Wolters' beeld-woordenboek Nederlands (1987): *Wolters' beeld-woordenboek Nederlands*. Groningen, 1987.
- Woordenlijst (1995): *Woordenlijst Nederlandse taal*. 's-Gravenhage 1995.
- Wouden, Ton van der (1998): *Verboden op het werk te komen. Vlaamse taal- en andere eigenaardigheden*. Enschede, 1998.
- Wunderli, P. (1989): *Französische Lexikologie. Einführung in die Theorie und Geschichte der französischen Wortschatzes*. Tübingen, 1989.
- Zwarts, F. (1986): *Categoriale grammatica en algebraïsche semantiek: een onderzoek naar negatie en polariteit in het Nederlands*. Proefschrift R.U. Groningen.

en van de Nederlandse dialecten. Ook de jaarlijks verschijnende *LN*-bundels van de Algemene Vereniging voor Taalkunde bevatten soms studies over aspecten van de Nederlandse fonologie.

4. Monografieën, proefschriften en discussiepunten

Detailstudies op het gebied van de Nederlandse fonologie kunnen we groeperen in zeven categorieën: klinkers, medeklinkers, lettergreepstructuur, klemtoon en intonatie, clitsische elementen, taalvererving en interdisciplinair onderzoek.

4.1 Klinkers

Zonneveld en Trommelen (1980) vatten de discussie over de representatie van Nederlandse diftongen samen tot 1980; dezelfde auteurs komen terug op deze kwestie in Trommelen en Zonneveld (1989). Een recente bijdrage over dit onderwerp, met speciale aandacht voor dialectvariatie, is Van Eekelen et al. (1996). Nummer 11/4 (1981-1982) van *Spektator* bevat een aantal artikelen over de sjwa. Een invloedrijk artikel over ditzelfde onderwerp is van Kager en Zonneveld (1986). De latere discussie wordt samengevat en commentariseerd in Van Oostendorp (1997). Het verschil tussen zogenoemde klinkers van type A versus type B ('lange'/'korte', 'gespannen'/'ongespannen', 'gedekte'/'ongedekte' klinkers, enzovoort) en de relatie met lettergreepstructuur was in recente jaren het onderwerp van onder andere Van der Hulst (1985), Smith et al. (1989), Hermans (1992) en Van Oostendorp (1995); de laatste geeft ook een historisch overzicht over de discussie over dit onderwerp sinds de jaren dertig. Speciale aandacht naar de hoge klinkers gaat uit in Trommelen (1987). De relatie tussen nasaliteit en lengte in enkele Brabantse dialecten wordt behandeld in Stroop (1994).

4.2 Medeklinkers

Veel literatuur over Nederlandse medeklinkers behandelt de stemoppositie. Van der Hulst (1980), Van der Hulst en Kooij (1981), Gussenhoven en Bremmer (1983), Kooij (1983), Slijs (1985), Slijs en Van Heugten (1989), Lombardi (1991) zijn belangrijke publicaties op dit gebied. Over de verwerving van plaatsnamen en over zogenaamde medeklinkerharmonie in kindertaal gaat het proefschrift van Levelt (1994). Booij (1993) schrijft over de bijzondere plaats van coronale medeklinkers, Jongenburger en Van Heuven (1991) over de glottale plof, Van Reenen over de /h/, Trommelen en Zonneveld (1989) over de /r/. De stemkwaliteit van /h/ is het onderwerp van Rietveld en Loman (1985). De segmentale status van deze medeklinker wordt in twijfel getrokken door Tromme-

len en Zonneveld (1997) en Nijen Twilhaar (1997). De velaire nasalen worden onderzocht in Trommelen (1983, hoofdstuk 4). Nasaalassimilatie in Oost-Nederlandse dialecten en het Standaard-Nederlands wordt onderzocht door Nijen Twilhaar (1990). Zonneveld (1978) beschrijft enkele klassieke segmentale alternanties, zoals de *d/j*-wisseling (goede/goeje).

4.3 Lettergreepstructuur

Vrijwel alle in 4.1 en enkele in 4.2 genoemde studies gaan in belangrijke mate over de lettergreepstructuur van het Nederlands. Van der Hulst (1984) en Trommelen (1984) hebben gezamenlijk het fundament gelegd voor de moderne lettergreepanalyse. Speciale aandacht naar de structuur van 'superzware' lettergrepen wordt er geschonken in Zonneveld (1993). Trommelen (1993) gaat in op de verschillen tussen 'native' versus 'non-native' strata in het lexicon met betrekking tot de gemarkeerdheid van lettergreepstructuur en enkele andere kwesties. Visser (1997) geeft een zeer uitvoerig overzicht van de lettergreepstructuur van het Fries, die hij op enkele plaatsen uitvoerig vergelijkt met de structuur van het Nederlands. De verwerving van prosodische structuur is het onderwerp van het proefschrift van Fikkert (1994).

4.4 Klemtoon en intonatie

Zoals veel studies over klinkers minstens voor een deel de lettergreepstructuur behandelen, zo gaan veel studies over lettergreepstructuur in 4.3 (en 4.1) minstens voor een deel ook over klemtoon. Belangrijke studies op dit gebied zijn verder Schultink (1979, 1980), Neijt en Zonneveld (1982), Van der Hulst (1984), De Haas (1985), het proefschrift van Kager (1989), en Trommelen en Zonneveld (1989a). Het proefschrift van Nouveau (1994) analyseert de verwerving van klemtoon binnen een model dat sterk door de laatste twee werken geïnspireerd is. Argumenten tegen een generatieve benadering van klemtoonverwerving worden gegeven in Daelemans et al. (1994).

Een korte beschrijving van zinsaccent en intonatie is te vinden in Collier en 't Hart (1981). Belangrijk op dit gebied is vooral het werk van Gussenhoven (1984, 1988) en van Baart (1985).

4.5 Clitsische elementen en prosodische structuur

Gussenhoven (1985), het proefschrift van Berendsen (1986) en de reactie hierop van Booij (1987) geven een overzicht van de feiten en de problemen met betrekking tot de fonologie van clitsische elementen. Twee recente proefschriften (Van der Leeuw 1997, Peperkamp 1997) pogen een theorie over clitica te ontwikkelen binnen het kader van de optimaliteitstheorie die minstens voor een deel geba-

seerd is op feiten uit het Nederlands. Over de relatie tussen prosodie en morfologie in het algemeen is geschreven door Booij (1977, 1992) en Langeweg (1988).

4.6 Overig interdisciplinair onderzoek

Een aanzienlijk aantal fonologen richt zich op onderzoek dat interdisciplinair is en zich niet zo gemakkelijk in een van de eerder genoemde categorieën laat onderbrengen. Zo behandelt Holtman (1996) in haar proefschrift rijmpatronen in Nederlandse en Engelse poëzie vanuit een fonologisch perspectief, en schrijven Zonneveld (1992) en Neijt (1996) over metriek. Booij en Van Marle (1994) verzamelden enkele bijdragen tot de dialectfonologie.

5. Bibliografisch materiaal

Booij (1995) bevat een bijna uitputtende bibliografie van het vakgebied. Internationaal hebben vooral de fonologen die werken binnen de zogenaamde *optimality theory*, zich goed georganiseerd; op het Internetadres <http://ruccs.rueters.edu/roa.html> is veel recent ongepubliceerd materiaal te vinden, ook over het Nederlands.

De elektronische nieuwsbrief *Neder-L* (<http://baserv.uci.kun.nl/~salemans/>) geeft een maandelijks overzicht van de inhoud van de belangrijkste tijdschriften. De afleveringen van *Neder-L* (dat verschijnt sinds 1992) zijn elektronisch te doorzoeken.

BIBLIOGRAFIE

- Berendsen, E. (1986): *The phonology of cliticization*. Dordrecht, 1986.
 Berg, B. van den (1978): *Foniek van het Nederlands*. Amsterdam, 1978.
 Booij, G. (1977): *Dutch morphology. A study of word formation in generative grammar*. Dordrecht, 1977.
 Booij, G. (1981): *Generatieve fonologie van het Nederlands*. Utrecht/Antwerpen, 1981.
 Booij, G. (1983): Lexical phonology, final devoicing and subject pronouns in Dutch. In: H. Bennis en F. Beukema (red.): *Linguistics in the Netherlands 1985*. Dordrecht, 1983.
 Booij, G. (1987): Clitisation in het Nederlands. In: *Spektator* 16 (1987), blz. 219-228.
 Booij, G. (1992): Compounding in Dutch. In: *Rivista di Linguistica* 4 (1992), blz. 37-59.
 Booij, G. (1995): *The phonology of Dutch*. Oxford, 1995.
 Booij, G. en J. van Marle (red.) (1994): *Dialectfonologie*. Amsterdam, 1994.
 Cohen, A., C.L. Ebeling, K. Fokkema, K. Fokkema en A.G.F. van Holk (1961): *Fonologie van het Nederlands en het Fries; Inleiding tot de moderne klankleer*. Den Haag, 1961.
 Collier, R. en J. 't Hart (1981): *Cursus Nederlandse intonatie*. Amersfoort/Leuven, 1981 [met geluidsdemonstraties op cassette].

FONOLOGIE

- Daelemans, W., S. Gillis en G. Durieux (red.) (1994): The acquisition of stress: A data-oriented approach. In: *Computational Linguistics* 20 (1994), blz. 421-451.
 Eekelen, Y. van, I. van den Ende, R. Huygens, M. van Oostendorp en A. Strang (1996): Diftongen in enkele variëteiten van het Nederlands. In: *Tabu* 25 (1996), blz. 17-32.
 Fikkert, P. (1994): *On the acquisition of prosodic structure*. Proefschrift Rijksuniversiteit Leiden.
 Gussenhoven, C. (1984): *On the grammar and semantics of sentence accents*. Dordrecht, 1984.
 Gussenhoven, C. (1985): Over de fonologie van Nederlandse clitics. In: *Spektator* 15 (1985), blz. 180-200.
 Gussenhoven, C. (1988): Adequacy in intonational analysis. In: H. van der Hulst en N. Smith (red.): *Autosegmental studies in pitch accent*. Dordrecht, 1988, blz. 95-122.
 Gussenhoven, C. en R.H. Bremmer (1983): Voiced fricatives in Dutch: Sources and present-day usage. In: *North Western European language evolution* 2 (1983), blz. 55-71.
 Haas, W. de (1985): Ritmische accentverschuiving in samenstellende afleidingen in het Nederlands. In: *Glot* 8 (1985), blz. 129-158.
 Hermans, B. (1992): On the representation of quasi-long vowels in Dutch and Limburgian. In: R. Bok-Bennema en R. van Hout (red.): *Linguistics in the Netherlands 1992*. Amsterdam, 1992.
 Holtman, A. (1996): *A generative theory of rhyme. An optimality approach*. Proefschrift Rijksuniversiteit Utrecht.
 Hulst, H. van der (1980): On the formulation of phonological rules. In: S. Daalder en M. Geritsen (red.): *Linguistics in the Netherlands 1980*. Amsterdam/Oxford/New York, 1980.
 Hulst, H. van der (1984): *Syllable structure and stress in Dutch*. Dordrecht, 1984.
 Hulst, H. van der (1985): Ambisyllabicity in Dutch. In: H. Bennis en F. Beukema (red.): *Linguistics in the Netherlands 1985*. Dordrecht, 1985, blz. 57-67.
 Hulst, H. van der en J. Kooij (1981): On the direction of assimilation rules. In: W. Dressler, O. Pfeiffer en J. Rennison (red.): *Phonologica 1980. Innsbrucker Beiträge zur Sprachwissenschaft*. Innsbruck, 1981, blz. 209-214.
 Jongenburger, W. en V. van Heuven (1991): The distribution of (word-initial) glottal stops in Dutch. In: F. Drijkoningen en A. van Kemenade (red.): *Linguistics in the Netherlands 1991*. Amsterdam, 1991.
 Kager, R. (1989): *A metrical theory of stress and destressing in English and Dutch*. Proefschrift Rijksuniversiteit Utrecht.
 Kager, R. en W. Zonneveld (1986): Schwa, syllables and extrametricality in Dutch. In: *The Linguistic Review* 5 (1986), blz. 197-221.
 Kooij, J.G. (1983): Morphological alternations and phonological rules. The case of Dutch in *Netherlands 1983*. Dordrecht, 1983, blz. 133-138.
 Langeweg, S. (1988): *The stress system of Dutch*. Proefschrift Rijksuniversiteit Leiden.
 Leeuw, F. van der (1997): *Clitics. Prosodic studies*. Proefschrift Universiteit van Amsterdam.
 Levelt, C. (1994): *On the acquisition of place*. Proefschrift Rijksuniversiteit Leiden.
 Lombardi, L. (1991): *Laryngeal features and laryngeal neutralisation*. Proefschrift University of Massachusetts at Amherst.
 Neijt, A. (1991): *Universele fonologie*. Dordrecht, 1991.
 Neijt, A. (1996): *Fijnadrijge weefsels*. Inaugurale rede, Katholieke Universiteit Nijmegen.
 Neijt, A. en W. Zonneveld (1982): Metrische fonologie - de representatie van klemtoon in Nederlandse monomorfematische woorden. In: *De nieuwe taalgids* 75 (1982), blz. 527-548.

- Nijen Twilhaar, J. (1990): *Generatieve fonologie en de studie van Oostnederlandse dialecten*. Amsterdam, 1990.
- Nijen Twilhaar, J. (1997): Meer fonologisch gedrag van de *h*. In: *Nederlandse taalkunde 2* (1997), blz. 333-342.
- Nooteboom, S.G. en A. Cohen (1984): *Spreken en verstaan. Een nieuwe inleiding tot de experimentele fonetiek*. Assen, 1984.
- Nouveau, D. (1994): *Language acquisition, metrical theory and optimality. A study of Dutch word stress*. Proefschrift Rijksuniversiteit Utrecht.
- Oostendorp, M. van (1995): *Vowel quality and phonological projection*. Proefschrift Katholieke Universiteit Brabant.
- Oostendorp, M. van (1997): Enkele eigenschappen van de Nederlandse sjwa. In: *Nederlandse taalkunde 2* (1997), blz. 3-13.
- Peperkamp, S. (1997): *Prosodic words*. Proefschrift Universiteit van Amsterdam.
- Reenen, P. Th. van (1986): The vocalisation of // in Standard Dutch. A pilot study of an ongoing change. In: F. Beukema en A. Hulk (red.): *Linguistics in the Netherlands 1986*. Dordrecht, 1986.
- Rietveld, A.C.M. en H.G. Loman (1985): //H/, stemhebbend of stemloos. In: *Glot 8* (1985), blz. 275-285.
- Rietveld, A.C.M. en V.J. van Heuven (1997): *Algemene fonetiek*. Bussum, 1997.
- Schultink, H. (1979): Reacties op stress clash. In: *Spekator 8* (1979), blz. 195-208.
- Schultink, H. (1980): Boundaries, word classes and the accentuation of derived words in Dutch. In: W. Zonneveld, F. van Coetsem en O. Robinson (red.): *Studies in Dutch phonology*. Den Haag, 1980, blz. 229-242.
- Slis, I.H. (1985): *The voiced-voiceless distinction and assimilation of voice in Dutch*. Proefschrift Katholieke Universiteit Nijmegen.
- Slis, I.H. en M. van Heugten (1989): Voiced-voiceless distinction in Dutch fricatives. In: H. Bennis en A. van Kemenade (red.): *Linguistics in the Netherlands 1989*. Dordrecht 1989, blz. 123-132.
- Smith, N., R. Bolognesi, F. van der Leeuw, J. Rutten en H. van der Leeuw (1989): Apropos of the Dutch vowel system 21 years on. In: H. Bennis en A. van Kemenade: *Linguistics in the Netherlands 1989*. Amsterdam, 1989.
- Stroop, J. (1994): Afgedwongen nasalisering. In: *Tijdschrift voor Nederlandse taal- en letterkunde 110* (1994), blz. 55-67.
- Trommelen, M. (1983): Phonological properties of the Dutch velar nasal. In: M. Van den Broecke, V. van Heuven en W. Zonneveld (red.): *Sound structures. Studies for Antonie Cohen*. Dordrecht, 1983.
- Trommelen, M. (1984): *The syllable in Dutch*. Dordrecht, 1984.
- Trommelen, M. (1987): On *ie*, *uu* and *oe*. Dutch vowel length revisited. In: G. de Haan en W. Zonneveld (red.): *Formal parameters of generative grammar. OTS yearbook III*. Utrecht, 1987.
- Trommelen, M. (1993): Lexical word-processes in Dutch. In: *Linguistic review 10* (1993), blz. 161-184.
- Trommelen, M. (1989a): *Kleintoon en metrische fonologie*. Muiderberg, 1989.
- Trommelen, M. (1989b): Stress, diphthongs, *r* in Dutch. In: H. Bennis en A. van Kemenade (red.): *Linguistics in the Netherlands 1989*. Dordrecht, 1989.
- Trommelen, M. en W. Zonneveld (1979): *Inleiding in de generatieve fonologie*. Muiderberg, 1979.
- Trommelen, M. en W. Zonneveld (1997): Ha! Een analyse! In: *Nederlandse taalkunde 2* (1997), blz. 318-332.

- Visser, W. (1997): *The syllable in Frisian*. Proefschrift Vrije Universiteit Amsterdam.
- Zonneveld, W. (1978): A formal theory of exceptions in generative phonology. Dordrecht, 1978.
- Zonneveld, W. (1992): *Van Afflighem en Chaucer: het leven van Sinte Lutgart als iambisch gedicht*. Utrecht, 1992.
- Zonneveld, W. (1993): Schwa, superheavies, stress and syllables in Dutch. In: *Linguistic review 10* (1993), blz. 59-110.
- Zonneveld, W. et al. (1980): *Studies in Dutch phonology*. Den Haag, 1980.
- Zonneveld, W. en M. Trommelen (1980): Egg, onion, ouch! On the representation of Dutch diphthongs. In: Zonneveld et al., 1980.